

БІДНІСТЬ ЯК ФОН РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ СІМ'Ї

У статті розглянуто проблему бідності, причини виникнення та поширення в Україні (безробіття, низький рівень оплати праці та пенсійного забезпечення, заборгованість із заробітної плати і соціальних виплат, які мають економічне та кримінальне підґрунтя, економічна безграмотність та правова некомпетентність вразливих верств населення тощо). Все це у комплексі впливає на якість життя сучасних сімей і небажання та/або неумілість їх створення.

Ключові слова: бідність, неблагополучні сім'ї, уразливі верстви населення, суспільство, розвиток.

Galatyr I. Poverty as a background of a modern family. The article deals with the problem of poverty, causes and distribution in Ukraine (unemployment, low pay and pension arrears of wages and social benefits that have economic and criminal background, economic illiteracy and legal incompetence vulnerable populations, etc.). All these in complex affects the quality of life for today's families and the unwillingness and / or ubufficiency while their creation.

Key words: poverty, disadvantaged families, vulnerable populations, community, development.

Постановка проблеми. В кожному сучасному суспільстві, і українському також, поряд із політико-економічними проблемами та серед значної кількості соціальних, важливе місце займає проблема забезпеченості рівня життя. Адже більшість усіх немовлят світу народжується в бідності. Тривалість життя, писемність, питна вода та смертність серед новонароджених корелюються із продуктивністю й добробутом нації. Бідність знищує прагнення, надію та щастя.

Аналіз досліджень. Вагомий внесок у розробку проблеми бідності зробили зарубіжні дослідники: Велі-Магті Рітакалліо, Вільям Ф. Оджбон, Дональд Дж. Боуг, Елкок, Оллі Кангас, Петер Тоусенд, С. Рінген, Френсіс Р. Ален та ін. Їхні підходи до визначення бідності є універсальними для дослідження класичного уявлення про це явище, але вони не можуть бути використані для визначення специфічних проявів бідності в Україні.

У вітчизняній практиці дослідження проблеми бідності виокремлюються такі вчені, як В. Бевз, Г. Голеусова, А. Колот, Е. Лібанова, В. Мандибур, В. Новіков, В. Онікієнко, О. Палій, А. Ревенко, О. Романюк, Ю. Саєнко, В. Скуратівський, В. Яценко та інші.

Зокрема, український науковець М. Панченко підкреслює необхідність створення ефективного механізму управління соціальними процесами в країні з метою подолання бідності і підкреслює, що неможливо вийти з кризи без національної ідеології, яка визначає пріоритет традиційних моральних цінностей [1, с. 117].

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що дослідження проблеми бідності населення в Україні є недостатньо глибокими, недостатньо вивченою поки що залишається і проблема впливу бідності на різні верстви населення.

Метою статті полягає в аналізі проблеми бідності в контексті існуючих та створення нових сімей серед вразливих верств населення.

Виклад основного матеріалу. Невпинний розвиток суспільства, економіки, зростання кількості інформаційних потоків, глобалізаційні процеси – все це мало б передбачати забезпечення ресурсами всіх членів суспільства, подолання нерівності, бідності та низького рівня здоров'я. При цьому, бідність означає не лише відсутність грошей: це і відсутність або недостатність ресурсів – освіти, здоров'я, корисних соціальних зв'язків – що так необхідно для влаштування економічного успіху кожної сім'ї зокрема.

Збільшення розриву між елітою та іншими верствами населення викликає необхідність розглядати проблему, пов'язану з єдністю у багатьох суспільствах, а єдність є передумовою стабілізації економіки. Тож, перш ніж надавати соціальні допомоги сім'ям, які того потребують, варто замислитись про стирання кордонів між заможними та бідними.

Один з основних чинників появи бідності є безробіття. Створення нових робочих місць, забезпечення підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації працездатного населення може значно зменшити рівень бідності в країні. Проте деяка частина безробітних насправді не є бідною, тому що вона вже встигла пристосуватися до сучасних економічних умов і знайшла собі джерела заробітку поза зареєстрованим сектором економіки. Також бідність пов'язана з існуванням такої категорії людей, які не можуть заробляти через вік або стан здоров'я. У свою чергу, наслідками бідності в Україні є низький рівень народжуваності, погіршення здоров'я, неможливість отримання якісної освіти, масовий еміграційний вплив економічно активного населення за кордон. Крім цього, в Україні починає формуватися хронічна бідність. Результатом цього може стати бідність наступних поколінь через не змогу отримати належну професійно-освітню підготовку, що призведе у майбутньому до їх низької конкурентоспроможності на ринку праці. Ще однією причиною бідності є відсутність можливостей або несформованих самих потреб, що є результатом низь-

ких соціальних стандартів. Життя у бідності стає звичкою, що трансформує психологічне сприйняття людиною реальності.

Тож, проблема бідності починається із сім'ї, що є малозабезпеченою, у якій народжуються малозабезпечені діти, і які згодом створюють власні малозабезпечені сім'ї. Коло, в яке держава втручається, насправді, ситуативно і, відповідно, такі дії не є ефективними у цілому.

Даючи визначення терміну «бідність», варто пам'ятати не лише про відсутність проблем економічного характеру. А у світовій практиці крайній формі бідності відповідає такий показник як межа бідності. Організацією Об'єднаних Націй разом з Організацією економічного співробітництва та розвитку і Всесвітнім банком бідність визначається в разі, коли доходи або споживання населення становлять менше одного долара на день. У Російській Федерації за межу бідності прийнято прожитковий мінімум. В Україні прожитковий мінімум застосовується також для визначення права на призначення соціальної допомоги, отже, і для визначення межі бідності.

До бідних належать ті верстви населення, які не з власної волі позбавлені благ, що їх більша частина населення вважає необхідними, а саме: належного житла; їжі; одягу; ліків для підтримання здоров'я тощо.

Нам імпонує визначення, яке дає ЦРТ-словник: бідність – неможливість унаслідок нестачі коштів підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству в конкретний період часу. Бідність обумовлює соціальні відносини, які характеризуються відсутністю необхідних матеріальних засобів для того, щоб провадити «нормальне» (відповідно до норм прийнятих суспільством) життя, наприклад, неможливість прогодувати свою родину, дати освіту дітям чи забезпечити сім'ю якісним медичним обслуговуванням. Основні характеристики бідності є наступними: глибина бідності (відхилення величини доходів або витрат бідних від визначеної межі бідності); межа бідності (рівень доходу, нижче від якого є неможливим задоволення основних потреб); крайня форма бідності (бідність, яка порівняно зі стандартами цивілізації асоціюється з межею виживання); рівень бідності (питома вага сімей (домогосподарств), у яких рівень споживання (доходів) на одну особу є нижчим від визначеної межі бідності) [2].

Говорячи про бідність, маємо на увазі і соціальне виключення. Соціальне виключення певної категорії населення є результатом реакції суспільства на її «нетиповість», воно спричиняє появу так званої групи «аутсайдерів». А «навішування ярликів» (інвалід – не може працювати, роми – соціально небезпечні тощо), викликає появу психологічних бар'єрів, які ускладнюють інтеграцію представників цих груп у соціум

і перешкоджають їх особистій реалізації, що врешті-решт може спричинити маргіналізацію даних груп населення, негативно вплинути на соціальну й економічну стабільність суспільства та загострити соціальну напруженість в ньому.

На сьогодні в Україні особливої уваги в рамках зменшення масштабів соціального виключення, підвищення залучення дітей в життя суспільства та сприяння їх соціалізації на перший план виходять домогосподарства з дітьми. Особлива увага, яка приділяється проблемам даних сімей, викликана тим, що саме в дитинстві формуються психологічні та соціальні установки особистості, її відношення до себе та до оточуючого світу.

Найбільш уразливими в Україні категоріями дітей (з так званих груп ризику), за експертними оцінками, є наступні [3]: діти з неблагополучних сімей; діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування; діти вулиці; діти з особливими потребами або з обмеженими можливостями (тобто діти-інваліди та інваліди з дитинства); діти трудових мігрантів; діти, батьки яких є представниками національних меншин (ромів, арабів, азербайджанців, кримських татар та ін.); інші категорії дітей (з тяжкими захворюваннями – ВІЛ/СНІД; діти, що проживають в неповних сім'ях та ін.).

Саме проживання в даних типах домогосподарств у більшості випадків формує особливий стиль життя та поведінки дітей, результатом якого є втрата ними соціальних зв'язків та ізоляція. Чи варто акцентувати увагу на тому, які сім'ї ці діти створять у майбутньому, зважаючи на той факт, що модель власної буде майже точною копією тієї, з якої вийшла дитина.

З іншого боку, проблема бідності впливає і на заможні верстви населення. Багатство – загальна категорія, що об'єктивно властива всім економічним системам. Воно є важливою умовою підтримання та розширення суспільного виробництва і споживання на основі створення необхідних для цього запасів засобів і предметів праці. З точки зору суспільно-історичного розвитку поняття багатства у різних народів і навіть соціальних груп розрізнялося. Так, народи, що займалися скотарством, і кочівники під багатством розуміли поголів'я худоби, яка належала тій чи іншій особі. Народи, які займалися землеробством, багатими вважали тих, хто був власником найбільших земельних ділянок.

Сучасні визначення багатства роблять наголос на доході і, таким чином, тісно пов'язують це поняття з капіталом, який може набувати як грошової (фінансової), так і натурально-речової форми. Ключовою практикою розвинутих країн світу є інвестування в людський, інтелектуальний, культурний та соціальний капітали. Суспільство вимагає від

людини вміння не лише накопичувати капітал, але й вміло ним керувати, залишаючись перш за все духовною та гуманною людиною.

Багатство, як і бідність, може бути як об'єктивним, так і суб'єктивним. У першому випадку багатими можна вважати всіх, хто одержує доходи, вищі певного рівня. В іншому – всіх, хто має більші доходи, більший доступ до життєвих благ порівняно із середнім у суспільстві. Проте, як і у випадку з бідністю, досить важко визначити конкретні межі, при перевищенні яких індивід чи домогосподарство можуть бути віднесені до категорії багатих. Визначення багатства породжує такі ж проблеми, як і при визначенні бідності за самооцінками. Частина респондентів з середнім рівнем достатку суб'єктивно вважатиме себе багатими, тоді як певна частка багатих з різних причин вважатиме себе бідними.

Якою б не була ситуація в країні та світі, явище бідності, як і явище заможності, супроводжуватиме національний розвиток. Адже завжди були і будуть ті, хто не відчувають обмежень у матеріальних благах, і ті, хто просто виживають. Як показує досвід, держава робить кроки задля покращення рівня життя. Так, соціальна підтримка найуразливіших верств населення передбачає низку заходів щодо захисту та надання соціальних послуг найменш захищеним верствам населення держави: впровадження консолідованої системи адресної соціальної допомоги та соціальних послуг, соціальна підтримка осіб, які втратили працездатність, та інвалідів, соціальна підтримка сімей з дітьми та дітей, позбавлених батьківського піклування. Вона базується на Законах України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» та цілого ряду соціальних програм, зокрема Програм житлових субсидій. В такому випадку, об'єктом надання державної соціальної допомоги виступатиме малозабезпечена сім'я або окрема самотня особа.

Як один із компонентів соціальної політики держави, виступає соціально-педагогічна робота із сім'єю, яка, як вважає А. Капська, вважається ефективною лише за умов сприяння, підтримці, збереженню та позитивному розвитку сімейних відносин.

Основний зміст соціально-педагогічної роботи з сім'єю складають забезпечення сім'ї різними видами соціального обслуговування (соціальна допомога та соціальні послуги), реабілітаційна та профілактична робота (заходи щодо формування у населення розуміння сім'ї як базової цінності у житті людини; підготовка молоді та окремих осіб до сімейного життя та відповідального батьківства; попередження типових причин розлучень), соціальний супровід окремих категорій сімей (адресна соціальна підтримка, спрямована на сім'ї, що знаходяться у важкій кризовій ситуації й

не мають змоги самотійно подолати її; формування здатності сім'ї самотужки долати свої труднощі – особливо у прийомних сім'ях із дітьми з обмеженими функціональними можливостями і неблагополучних сім'ях) та соціальне інспектування неблагополучних сімей (контроль соціальним педагогом чи працівником за реалізацією у сім'ї прав її членів, випадків їх порушень та умов, що цьому сприяють). Практична реалізація у діяльності соціального педагога здійснюється шляхом використання різноманітних методів, прийомів та форм соціально-педагогічної роботи, вибір яких обумовлений зазначеним переліком та кожним конкретним випадком [4].

Звісно, не можна допомогти людині, яка сама того не бажає. Досить частими є випадки, коли соціальне неблагополуччя вважається клієнтом соціальної роботи нормою. Такі особи отримують різні види соціальної допомоги і це є для них звичним способом життя. Вони не хочуть нічого змінювати, адже невідомість лякає. Невідомо, що буде у випадку набуття іншого соціального статусу – статусу повноправного члена суспільства із відповідними правами, обов'язками. Лякає і відповідальність – за дії, вчинки, наслідки.

Але не завжди бідність матеріальна означає бідність духовну. Трапляються ситуації в житті людини, що є по своїй суті кризовими, які й нашоухують на бажання змінювати власне життя чи життя своєї родини. Такі особи можуть і допомагають іншим долати труднощі, показуючи власний приклад, пропагуючи здоровий спосіб мислення та життя.

Висновки. Отже, основними причинами виникнення та поширення бідності в Україні є безробіття, низький рівень оплати праці та пенсійного забезпечення, заборгованість із заробітної плати і соціальних виплат, які мають економічне та кримінальне підґрунтя, економічна безграмотність та правова некомпетентність вразливих верств населення тощо. Все це у комплексі впливає на якість життя сучасних сімей і небажання та/або неумілість їх створення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Панченко М. Проблеми бідності населення в системі соціального захисту / М. Панченко // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. ОРІДУ. – О., 2006. – Вип. 3 (27). – С. 117–124.
2. <http://www.undp.org.ua/ua/mdgs-dict?window=1>
3. Бідність та нерівні можливості дітей в Україні / [Л. Черенько, С. Полякова, А. Реут та ін.; за ред. Е. Лібанової]. – К. : Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), Український центр соціальних реформ, 2009. – 288 с.
4. Соціальна педагогіка : підручник / [За ред. проф. А. Капської]. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – С. 253–257.